

Kőműves Csongor. Fotó: Trifusz Ádám

DARIDA VERONIKA

KIŰZÖTT ANGYALOK

A boldog herceg – Mesebolt Bábszínház, Szombathely

A *boldog herceg* az egyik legszomorúbb mese. Jeles András most ennek alapján rendezett a szombathelyi Mesebolt Bábszínházban, annak színészeivel egy felnőtteknek (vagy legalábbis tizennégy éven felülieknek) ajánlott előadást. Pontosabban hajléktalanszínházat.

Oscar Wilde meséjében a Boldog Herceg egy minden nélkülözött megszánó szobor, aki hűséges társa, a Kis Fecske segítségével kardjának rubintját és szemének zafirköveit odaadja a rászorulóknak, még annak árán is, hogy megvakul, és kopott, értéktelen tárggyá válik a városvezetők szemében, akik beolvasztják, és meghasadt ólomszívét szemétre vetik (a halott fecskével együtt), ahonnan végül az isteni kegyelem menti meg. „Hozd el nekem a városból azt a két dolgot, ami a legértékesebb – mondotta az Úr egyik angyalának; és az angyal elhozta az ólomszívét és a holt madarat.”

Jeles András rendezésében a színészek megformálta hajléktalanok alkalmi társasága, rögtönzött társulata adja elő a mesét. Egy rendkívül színes hajléktalanvilágot látunk, szedett-vedett ruhákkal és ormótlan sapkákkal, italos- és befőttes-üvegekkel, zacskókkal, takarókkal, plüssállatokkal. Bármikor azonnal összepakolható és továbbcipelhető, nehéz életet. Bábuik nincsenek, hacsak a szereplők hátán lebegő kis fehér, arctalan és kitárt karú figurákat nem tekintjük annak (báb- és jelmeztervező: Bánki Róza). Ezek a furcsa, szárnyatlan angyalok önmagukhoz hasonlóvá teszik az őket hordozókat is.

Az emberi nyomorúság és szenvedés iránt Jeles András mindig különösen érzékeny volt. Ez megmutatkozott már a Monteverdi Birkózókör legendás előadásában (különösen a *Drámai eseményekben*) vagy a hajléktalanokkal készített *Revizor* félbeszakadt próbafolyamatában, a delirium tremens

Mi? A boldog herceg

Hol? Mesebolt Bábszínház, Szombathely

Kik? Gyurkovics Zsófia, Császár Erika, Fritz Attila, Koszovszky Márton, Kovács Bálint, Kőmíves Csongor, Varga Bori, Janicsek Péter m. v., Lukin Zsuzsanna m. v. / Oscar Wilde műve alapján bábszínpadra írta: Jeles András / Zeneszerző: Szőke Szabolcs / Díszlettervező: Perovics Zoltán / Báb- és jelmeztervező: Bánki Róza / Rendező: Jeles András

állapotát megjelenítő *Téli utazásban*, de olyan „gyermekdarabjaiban” is, mint *A nevető ember* vagy *A kis lord*. Rendezéseinek örök témája a szeretet iránti csillapíthatatlan vágy és a szeretésre való képtelenség. „Aki eddig nekem a szeretetről beszélt, az mind hazudott” – mondja a darab Boldog Hercege: egy szemüveges, nagy zacskókat cipelő részeges figura. Valóban, mi értelme lehet ebben a mélyen magányos világban a szeretetről prédikálni? Hiszen ezeket az alakokat az alkalmi összeverődésen kívül semmi sem tartja össze. Ezen az átmeneti helyen mindenki szinte statikusan vagy csak minimális mozdulatokat végezve meglapul a saját zugában, őrzi az elfoglalt vackát. Egyfajta éjjeli menedékhelyen vagyunk, mely lehet akár az utca is, hiszen a díszlet csupán a szereplők köré záródó, hajtogatott fekete tér (díszlet: Perovics Zoltán), mely hátul mégis két hosszú nyílás révén megnyílik, és ez a két rés (mint két fehér fénycsík) végigfut a padlón is. Ezáltal némi fényt lop ebbe az egyébként homályos világba, melyhez a nézői szemnek hozzá kell szoknia. Leselkedők vagyunk, még akkor is, ha olyasvalamit látunk, amit valószínűleg nem vagy csak ritkán akarunk meglátni: a hétköznapijainkat körülvevő, extrém láthatóságában rejtőző nyomorúságot.

A hajléktalanok társulatának tagjai, a színpad szélén helyet foglaló narrátorral és sűgóval (Lukin Zsuzsa) együtt, nem akarják életre kelteni a mesét, sokkal inkább – kritikus és vicces megjegyzéseikkel – végigkommentálják. Minimális eszköztárat használnak: a Boldog Herceget játszó figura egyszerűen csak fellép egy kis emelvényre, ily módon válik szoborrá, Kis Fecskevé pedig vállára vetett fekete stólája tesz egy másik alakot. A többiek még ennyi átalakulási erőfeszítést sem tesznek, ők csupán nézőkként körbeveszik őket. Nem is figyelnek mindig, van, hogy leköti őket valami fontosabb dolog: a táplálkozás vagy az alvás. Ugyanis gyakran letaglózó kimerültség vesz erőt rajtuk, ahogy egyikük megfogalmazza: „Rettenetes fáradtság fogott el arra a gondolatra, hogy én még sohasem éltem, csak most születtem, úgyszólván a halálom előtti napon.” Mások hirtelen és váratlan érdeklődést mutatnak, saját magukra vonatkoztatják a mesét, miközben beleszövik saját élettörténeteiket is – melyek kirekesztésekről és megaláztatásokról, függőségekről és kötődési kísérletekről szólnak. Ezáltal az eredeti anyagnál sokkal rétegzettebb, gazdagabb és megindítóbb lesz a szöveg. Mindehhez az is hozzájárul, hogy az alakok küzdenek a szavakkal: dadognak, selypegnek, hibásan vagy erős akcentussal beszélnek (mint a legidegenebb szereplő: a Boldog Herceg). Ez egyszerre utal a kifejezőképtelenségre, a nyelvtől való megfosztottságra (a teljes nincstelenség és kiszolgáltatottság, a paradicsomból való kiűzetés) állapotára és az emberi létezés határhelyzetére. „Az ember beszélő lény” – vagy mégsem?

Másrészt ott a zene: a Szőke Szabolcs varázshangszereinek (gadulka, indiai hegedű) és a rögtönzött (csövekből, hordók-

ból, hulladékokból összeeszkábált) hangszereken megszólaló melankolikus és gyakran énekbeszéddel kísért zene (Jeles András szövegeivel, melyek *Az idióta zöngeméneire* emlékeztetnek), mely egy másik dimenziót tár fel. Az a tény, hogy az ember még a legszélsőségesebb körülmények között is képes zene megszólaltatására és befogadására, mégis túlmutat ezen a teljes nyomoron és tökéletes mélyponton. A transcendencia egyetlen bizonyítéka a zene. Más őket meghaladó (kiemelő vagy kimozdító) erőre itt már úgysem várnak a szereplők, akik nyíltan megfogalmazzák: „A megváltó Isten ne ide jöjjön, mert erre itt nincs lehetőség.”

A Boldog Herceget alakító kissé kataton és skizofrén alak maga is lerombolja a jótevő szerepét, amikor utolsó jócselekedete (önmegvakítása) előtt megjegyzi: „Az az igazság, hogy kissé unom már ezt a boldogságot, inkább innék valamit.” Majd hozzáteszi: „Nekem nem is olyan szimpatikus ez a herceg, mindig játssza a Csekonics bárót...” Mesebeli szerepével leginkább a Kis Fecske azonosul, aki felszabadultan élvezi a játékot, miközben hercege az emelvényre rogy, fejét lemondóan a kezébe temeti, vagy durván elhessegeti maga mellől játszótságát, és hátramegy italt keresni. A Herceg nagymonológja nem Wilde meséjéből jön, hanem saját életéből: a delírium állapotának megragadhatatlan és józanul felfoghatatlan tapasztalatáról beszél, mint a tiszta tudat a detoxikálóban való lebegéséről. Mindeközben színpadi szerepéből végleg kilépve visszaáll az emelvényre, és kissé csodálkozva megjegyzi: „Az is lehet, hogy én egy virtigli angyal vagyok leginkább.” Meglehet.

A komplex és következetes jelesi életműben, ahogy erre már utaltunk, ez a darab sem előzmények nélküli. Legerősebben talán a *Drámai eseményekre* emlékeztet, annak nincstelen szereplőire, artikulátlan beszédmódjukra. De az sem véletlen, hogy olyan előadásokat is felidéz, melyekben Jeles még formálódó társulatokkal, fiatal színészekkel dolgozott együtt, vagyis fontos színházpedagógusi munkát végzett (pl. a Kaposvári Egyetem színinövéndékeivel vagy a Weöres Sándor színház új tagjaival). A Mesebolt Bábszínház fiatal színészeivel való együttműködés is egészen kivételes színpadi jelenléte eredményez (ami azt is igazolja, milyen figyelemreméltó eredményeket lehetne elérni, ha a színházak vagy oktatási intézmények valóban és tartósan, nem csupán egy-egy produkció erejéig, igénybe vennék azt a szakmai tudást és emberismeretet, amivel Jeles rendelkezik). A színészek így végül nem az ismert mese figuráiként, de nem is önmaguként, hanem különös „lényekként” vannak jelen a színen. Ezeknek a figuráknak ugyanakkor megvan a konkrét előképe is: a próbafolyamat során a rendező számos hajléktalanokkal készített dokumentumfilmet mutatott a színészeinek, akik részint így tudták elsajátítani a sajátos hanghordozásokat és mozdulatokat. Ugyanakkor a színpadon már szó sincs semmilyen utánzásról, egyszerűen eggyé válnak az őket jellemző gesztusokkal. Külön dicséretes a színészek (természetesen a rendezői utasításoknak is köszönhető) arányérzéke és visszafogottsága. Könnyen beláthatjuk, hogy a hajléktalanok hiteles színpadi ábrázolása nagy csapdákat rejt magában. Ha felidézzük a Fekete Doboz a hajléktalanok által előadott *Revizor* próbáiról forgatott dokumentumfilmjét, abban pontosan látható, milyen önfeledt és naiv játékvágy él ezekben a peremvidékre sodródott figurákban, milyen csodálatos és eredeti színházat képesek létrehozni néhány felvillanás erejéig, pár vissza nem idézhető pillanatban. Ennek nyomán viszont az is evidens, hogy az egyébként „normális” életet élő színészek – akik a próbák és az előadások után lefürödnek, megvacsoráznak, hazamennek – sohasem le-

hetnek képesek eljátszani (és pláne nem felülmúlni, vagy akár csak megközelíteni) őket. Ezért Jeles nem is törekszik a szociológiai hitelességre, hanem szándékosan és tudatosan stilizál.

A kontraszthatás miatt, mielőtt a nézőtérre bemennénk, egy kivetítőn hajléktalanokról készült portrékat láthatunk (Vass Péter képei): sziklaszerű arcok és vonások, megragadó és megrendítő tekintetek. A színház nem akar versenyre kelni a valósággal, másfajta igazságot keres. Eszünkbe juthat akár a *Drámai események* nyomán forgatott BBS-film, a *Szélvihar*, melynek utolsó jelenetében a fiatal amatőr színészek leveszik idomtalan jelmezeiket, és szembenéznek a közönséggel. Jeles András színháza mindig ilyesfajta szembesítésre törekedett, melynek célja az, hogy a színészek és a nézők megkerülhetlenül reflektáljanak a saját szerepükre és helyzetükre.

Jeles éles és tisztánlátó tekintete ugyanakkor tele van részvétellel. Ez érezhető volt a *Szélvihar* katartikus nagyjelenetében, az „Erbarme dich” kantáta felcsendülésekor, és érezhető

most is, a Kis Fecske halálakor, aki szintén térdre rogy, mint-ha ezáltal a közös emberi sorsot képviselné. Majd – egy kissé ironikus és elidegenítő gesztussal – egy már madárlátta, valószínűleg a szemétből guberált kenyeret húz elő a szatyrából, beleharap, és enni kezd.

A *boldog herceg* bábszínházban bemutatott jelesi változata úgy adja elő és számolja fel a wilde-i mesét, hogy egy sokkal tragikusabb történetet tár elénk – mindannyiunk történeteként. Ebben az új (távolról sem mesészerű) történetben nincs lezárás, csak üres várakozás. Itt az egyetlen reményt a nyugalmas halál gondolata jelenti. A hajléktalanok ugyanis tudják a titkot, hogy csak a halottak lehetnek boldogok. Vagy nem csak ezt a titkot tudják? Vajon még milyen más többletudással rendelkeznek a Jeles színpadán megjelenő kiűzött angyalok? Nem tudjuk, nem tudhatjuk, csak csendben visszhangozzuk a Boldog Herceg egyik mondatát: „Nincs nagyobb titok a nyomorúságban élők titkainál.”

LENGYEL LEA

ITT OLYAN LEHETEK, MINT BÁRKI MÁS

Hajléktalan nők színházban

A „RÉS” Szociális és Kulturális Alapítvány Női Éjjeli Menedékhelye régóta gondot fordít arra, hogy ügyfeleinek ne csak az alapszolgáltatást nyújtsa, hanem azon felül is foglalkozzon a hajléktalan nőkkel. Több projektünk is fut, melyek az önbecsülés köré épülnek, a csoportfolyamatok során különböző módszerekkel dolgozunk a résztvevők önbizalmának növelésén.

Intézményünkben feltétel nélkül fogadunk tizennyolcadik életévüket betöltött nőket, saját statisztikánk szerint ügyfeleink 90%-a az előző éjjelen is a mi szolgáltatásainkat vette igénybe.¹ A fővárosban mi tartjuk fenn az egyetlen olyan női éjjeli menedékhelyet, amely alacsonyküszöbű, azaz bárkit fogadunk attól függetlenül, hogy áll-e bármilyen szer hatása alatt, vagy van-e tüdőszűrő-igazolása. Tapasztalataink szerint azok a hajléktalan nők, akik nálunk alszanak, a legkiszolgáltatottabbak közé tartoznak. Ennek egyik oka, hogy azokat az utcán élő nőket célozzuk meg, akik nem veszik igénybe az ellátórendszert, az azokhoz szükséges iratokkal, orvosi igazolásokkal nem rendelkeznek. Másik oka, hogy nagy az alkohfüggők aránya.

A „színház projekt” gyakorlati megvalósítása

2017 szeptemberében azzal a kéréssel fordultunk fővárosi színházakhoz, hogy hajléktalan nők számára ingyenes színházlátogatási lehetőséget biztosítsanak. Több színház is nyitott volt a megkeresésünkre, és tiszteletjegyekkel támogatta Alapítványunkat.² Mivel alacsonyküszöbű hajléktalanellátó intézményt működtetünk, az egész projektet speciális módon kellett megszerveznünk, figyelembe véve a lakók igényeit és állapotát.

A színházba való eljutást az éjjeli menedékhely biztosította. Minden alkalommal egy szociális munkás kísérte az ügyfeleket az előadásra, azonban nem azért, hogy ellenőrizze őket, hanem a közös élmény megélése miatt, illetve hogy később együtt tudják feldolgozni a látottakat, hallottakat, és másfajta kapcsolat is kialakulhasson szociális munkás és ügyfél között, mint a mindennapokban.

¹ Télen, azaz krízisidőszakban 50, nyáron pedig 35 nőt tudunk fogadni.

² A tiszteletjegyekért köszönetet az alábbi színházaknak: Karinthy Színház, Katona József Színház, Pesti Színház, Pesti Magyar Színház, Újszínház, Vígszínház. 2017-ben 88 jegyet kaptunk, 2018-ban további 67-et.